

Юрiй ГУДИМА

ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ У ХОЛМСЬКОМУ ЛІТОПИСІ КОРОЛЯ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА ТА ЙОГО ВОЛОДИМИРСЬКОМУ ПРОДОВЖЕННІ: ЛІСИ Й ОЗЕРА

Активний розвиток студій над західноукраїнською історією княжої доби упродовж останніх десятиліть немало пов'язаний із відкриттям заново й переосмисленням багатьох аспектів історичного процесу, зафіксованого, насамперед, на сторінках галицько-волинського літописання. Новому відкриттю підлягають не тільки з тих чи інших причин невідповідно до вимови самого джерела, а іноді й відверто хибно трактовані окремі моменти зафіксованих на сторінках літопису фактів та перебігу подій. Водночас не менше заслуговують звернення заново й ті відображені в літописанні аспекти традиції, які рідше привертали увагу. До таких належить, зокрема, й свідчення щодо природного середовища та сфери життєдіяльності тогочасної людини.

Відповідний комплекс переказів, звично для епохи, перебував поза сферою головного інтересу авторів літописного викладу, проте, все ж, такі відомості для західноукраїнської княжої доби не унікальні. Цілий ряд їх зберігся й на сторінках холмського літопису короля Данила Романовича (1201–1264), згодом відредагованого й продовженого зусиллями його племінника – князя Володимира Васильковича (†1288). Більшість відповідних відомостей так чи інакше фігурують у науковій традиції, проте найчастіше – так само принагідно, як принагідно їх вміщено в літописі. Тому видається не зайвим їх докладніший огляд задля глибшого розуміння тих аспектів ширшого контексту історичного процесу, які досі, здебільшого, менше привертали увагу, залишаючись у науковій традиції, подібно як і в самому літописанні, осторонь так званого “головного інтересу”, незмінно концентрованого на політичній історії.

З-поміж таких проблем зупинимось на двох аспектах, окреслених літописними згадками про ліси та озера як важливі компоненти природного середовища тогочасної людини.

Згадок про ліси на території Галицько-Волинської держави у писемних джерелах віднаходиться небагато. Географія розташування лісів, відображена в літописних свідченнях, виглядає достатньо скромно й, звісно, ніяк не відповідає їх справжньому станові, оскільки, звично для того часу, лісові масиви покривали значну частину території. Проте з різних причин літописний виклад лише декількома скромними штрихами та цілком принагідно торкнувся цього важливого історичного явища.

1235 р. під час походу до чернігівських земель король Данило Романович, перебуваючи в обложеному прийшлими половцями Києві, за свідченням літописця, “хоташе изиити домови . лѣсною страню”¹. Очевидно, малися на

¹ Ипатьевская летопись *Полное собрание русских летописей* (далее – ПСРЛ). Т. 2. Москва, 1998. Стб. 773.

увазі, насамперед, ліси в найближчій околиці самого міста, а також Волинське або Мале Полісся, але докладнішого маршруту в джерелі, де зафіксовано тільки намір, не вказано. Можна лише здогадуватися, що далі це мав бути звичний шлях із Києва до Володимира².

Наступний такий приклад стосується уже конкретної західноукраїнської території. Під 1242 р. у літописі повідомлено: “Въ ль. С. џ. на . Ростислава розгнаша Татарове . во Боркоу и бѣжа Оугры”³. Ймовірно, йдеться про ліс біля теперішнього села Бірки (Яворівського р-ну Львівської обл.) неподалік від Львова. До речі, поблизу зафіксований також ліс під назвою Щекотин. Це дає підставу для здогаду, що в цій околиці знаходився город Щекотів, до якого, за свідченням літопису, під час протистояння з королем Данилом Романовичем 1242 р. втікав з Галича його політичний противник – князь Ростислав Михайлович. А конкретним місцем розташування зазначеного пункту вважається городище на околиці теперішнього села Глинське Жовківського р-ну Львівської обл. неподалік від самої Жовкви⁴. Згідно з іншою версією, Леоніда Махновця, Борок – це сосновий ліс у Галицькій землі, можливо на лівому березі річки Нізди⁵. Втім, у самому джерелі, радше, логічно повинно йтися про певний відомий на той час населений пункт.

Неподалік від Луцька літопис під 1288 р., викладаючи обставини смерті князя Василька Романовича, фіксує місцевість із назвою “Гаї”⁶, чи – за версією списку князів Острозьких (Хлебніковській) – “Гаи”⁷. Як здатна переконати сама назва, найімовірніше, це повинен був бути ліс⁸, де розташовувалася замська княжа садиба, лаконічно описана на такий спосіб: “мѣсто же то красно вѣдѣниемъ . и оустроено различнымы хоромы цркви же баше в немь. предивна красотою сияющи”⁹.

Окремі літописні дані дають уявлення стосовно того, як особливості географічного розташування деяких лісів впливали на вирішення певних історичних подій. Приклад можна навести з давнішого київського літопису, коли під час

² На цю тему див., зокрема: Терський С. “Батієва дорога” у XII–XIV ст.: історико-географічний коментар *Слов’янський вісник: збірник наукових праць*. Т. 11. 2001. С. 126–131.

³ Ипатьевская летопись. Стб. 794.

⁴ Ковшевич Р. Изследование положения старинного города Руси Щекатова или Щекотина *Науковий зборник Галицько-руської Матиці*. Львов, 1865. С. 111; Крип’якевич І. Галицько-волинське князівство. Друге вид. із змінами і доповненнями. Львів, 1999. С. 34; Чайка Р., Мазур О. Град Щекотів часів протиборства Данила і Василька Романовичів та Михайла Чернігівського та його сина Ростислава Галич в доісторії і середньовіччі. *Матеріали міжнародної наукової археологічної конференції. Галич, 4–6 вересня 2003 р.* Галич, 2003. С. 49; Чайка Р. Княже місто Щекотин. Львів, 2003; Ляска В. *Districtus Podhorayensis: до проблеми територіальної організації галицько-волинського порубіжжя у XIII–XIV століттях* Княжа доба: історія і культура. Вип. 7 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2013. С. 122–124.

⁵ “нині – можливо, біля с. Великі Бірки

(раніше – Борок) Тернопільського р-ну Терноп. обл.”: Літопис Руський / За Іпатським списком переклав Л. Махновець. Київ, 1989. С. 54.

⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 908.

⁷ The old Rus’ Kievan and Galician-Volhynian Chronicles. The Ostroz’kyj (Chlebnikow) and Četvertyn’s’kyj (Pogodin) Codices / Vit an Introductions by Omeljan Pritsak *The Garvard Biblioteque of Early Ukrainian Literature. Texts*. Vol. 8. Harvard, 1990. P. 379; *Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów)* / Wydali, wstępem i przypisami opatrzyli D. Dąbrowski, A. Jusupović przy współpracy I. Jurijewej, A. Majorowa i T. Wiłkuł *Pomniki Dziejowe Polski. Seria II, t. XVI*. Kraków; Warszawa, 2017. S. 572 (відзначено як “miejsce w sposób pewny nie zlokalizowane”: Ibidem. Przym. 1429).

⁸ Таке припущення висловив: Крип’якевич І. Галицько-волинське князівство. С. 23.

⁹ Ипатьевская летопись. Стб. 908. Л. Махновець ідентифікував його з селом Підгайці Луцького р-ну Волинської обл. в околицях міста Луцьк: Літопис Руський. С. 546.

міжусобної боротьби за Київ 1151 р. війська галицького князя Володимирка Володаревича стояли навпроти раті Ізяслава Мстиславовича, як видно зі слів Ізяславової дружини своєму князеві: “кнже не лзѣ ти поити . на нь . се пере тобою рѣка но еще зла како на нь хочеши поѣхати . а еще стоить заложивъса лѣсомъ”¹⁰. Це було вже за межами волинських земель на річці Уті біля міста Утеск*: “што за городомъ перввыи лѣсъ”¹¹. Тут бачимо сприйняття лісу додатковим підкріпленням обраної військової позиції. Сам же Володимирко Володаревич, як свідчив спійманий його суперником “галицький муж”, так охарактеризував власні стратегічні наміри: “пойдемъ сквозѣ лѣсъ . то побіютьса с нами . а сила наша за нами далече . а ту са сождемъ”¹². Але загалом, із закономірних міркувань, віддавалася перевага веденню боїв на відкритих місцевостях¹³. Коли наприкінці 1248 – на початку 1249 р. король Данило Романович спільно з поляками воював проти ятвягів на річці Олег*, він звертався до своїх воїв: “ѡ mouжи воистии . не вѣсте ли ѡко кртаномъ . прстранство естъ крѣпость . поганымъ же естъ тѣснота . держадѣ ѡбычаи естъ на брань... и проиде Жакоу плѣна . и прииде на ита мѣста . стаща станомъ”¹⁴. Наступного дня, переслідуючи ворога, військо на незнайомому терені заблукало так, що довелося змусити одного з полонених вивести “руські загони “на правильну путь”¹⁵. Не могли обійтися без поводиря у “горы лесныя”¹⁶ і війська князя Лева Даниловича під час чеського походу 1253 р.¹⁷

Місце, де король Данило Романович вирішив збудувати майбутній Холм, було “красно . и лѣсно на горѣ . вѡбходащюу вкρούгъ его полю”¹⁸. У навколишніх лісах, думаючи в сум’ятті, що місто запалили татари, за свідченням літопису, рятувалися міщани під час пожежі 1256 р.: “людемъ же видащимъ . ѡко ѡ Татарь зажьженъ бѣ гра^а . и вѡѣжаша в мѣста лѣсна и тѣмъ не могоша сбиратиса”¹⁹. Заліснення місцевості, хащі утруднювали можливість зібратися для боротьби з гаданим нападами.

Загалом, варто відзначити, що у літописному викладі згадки про ліси не так часто стосуються, власне, руських князівств, як сусідніх з ними земель й виступають в описах військових походів та окремих їх епізодів, переважно, насамперед, на теренах сусідніх Польщі й Литви. Наприклад, описуючи здобуття 1229 р. міста Каліша на території Польщі*, літописець повідомив, що

¹⁰Ипатьевская летопись. Стб. 412.

* У Київській землі на правому березі Уті, біля лівого берега устя р. Красногірки; тепер – городище в урочищі Сайки біля с. Утомир Коростеньського р-ну Житомирської обл.

¹¹Ипатьевская летопись. Стб. 411.

¹²Там же. Стб. 412.

¹³Одним з таких прикладів можна навести щойно недавно ідентифіковане в недалекій околиці Львова літописне Рожне поле: Ипатьевская летопись. Стб. 244; Лаврентьевская летопись ПСРЛ. Т. 1, вып. 1: Повесть временных лет. Москва, 1997. Стб. 311. Ідентифікацію запропоновано: Кутчинський О. Літописні географічні назви “Микулин” і “Рожне поле” та їх історична територія у XI–XIII століттях *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 15: Confraternitas. Ювілейний збір-

ник на пошану Ярослава Ісаевича. Львів, 2006–2007. С. 86–87. Пор.: Ляска В. Лиса гора на Голих горах (причинок до топонімічного ландшафту Галицько-Волинського пограниччя в добу Романовичів) *Князя доба: історія і культура* Вип. 9: Король Данило Романович 1264–2014 / Відп. ред. В. Александрович. Львів, 2015. С. 220–224.

* Вона ж Лик – права притока Бобра (Бєбжа, правої притоки Нарєва), тепер – Еик.

¹⁴Ипатьевская летопись. Стб. 812.

¹⁵Там же.

¹⁶Там же. Стб. 822.

¹⁷Там же.

¹⁸Там же. Стб. 842.

¹⁹Там же. Стб. 841.

* У лядській землі (Вел. Польща) на лівому березі р. Просна, на острові між двома її рукавами; тепер – м. Каліш (Старе місто, с. Заводзе, збреглося городище, вали).

“городъ ѡбишла вода . и сильная лозина . и вербье”²⁰. Тому князі Данило та Василько Романовичі “послата люди свои . ѡнем же стоящимъ и теребашимъ лѣсы ѡколо града гражаномъ же ни камениа смѣюшимъ вресци на нѣ”²¹.

Під час облоги Любліна військами князя Юрiя Львовича в 1288 р. дружина спустошила територію довкола міста, втім навіть у лісах, де, як виразно стверджено у відповідному викладі, на той час теж уже мала існувати мережа сільських поселень: “роспусти дружиноу свою воевать . и взаша полона много . а жита пожгоша и села . и не встаса ни в лѣсѣхъ . но все пожжено бы^с ратными . и тако возвратиса во свояси . со множествомъ полона . челади и скота и конии”²². Наведене свідчення про сільські поселення у лісах люблінської околиці – важливий джерельний переказ стосовно однієї з прикметних особливостей тогочасної територіальної організації, притаманної, звісно, не лише винятково підлюблінському тереніві. У лісі на горі стояв Лисець-город²³ – укріплений монастир у Лядській землі в Малопальці біля гори Лисиці, вершини Лисої Гори неподалік від Кракова. У лісах біля Пінська зупинялися 1247 р. литовські війська. Там вони влаштували засіки, намагаючись стримати руські загоны, які їх переслідували²⁴. Ще декілька разів за різних обставин згадано ліси та чагарі на ятвязьких болотах в описах окремих епізодів численних військових дій супроти племені ятвягів²⁵. Перебуваючи разом з батьком у згаданому поході на чехів 1253 р., організованому на підтримку угорського короля, князь Лев Данилович певного разу “иде в горы лесныа . и вза полонѣ великѣ”²⁶.

Наведені приклади свідчать, що первісні ліси за часів Галицько-Волинської держави простягалися суцільними масивами не лише у Карпатах і на Поліссі, а й також значними територіями понад Дністром, Сяном і Західним Бутом²⁷. Проведені дослідження доводять, що за часів Середньовіччя ліси займали набагато більшу площу, ніж тепер, наприклад, у Львівській землі²⁸. Те ж саме є підстави твердити й про суцільно заліснену територію між Карпатами і долішньою течією Сяну²⁹.

Про наявність лісів у тій чи іншій місцевості на території Галицько-Волинської держави здатні свідчити також численні топоніми, закорінені ще в традиції княжих часів. Наприклад, варто згадати назви літописних міст Берестя, Дубен, Теревовль. Не менш показовими щодо цього виявляються так само й сільські населені пункти, назви яких мають у своєму складі слово “ліс”, походять від назв лісових дерев або звірів, співвіднесені зі способом первісного лісового розселення та пов’язаного з ним господарювання і т. ін.

Мирон Кордуба, визначаючи свого часу політичні кордони між Галицькою державою та Польщею в районі Карпат і долішньої течії Сяну, дійшов висновку про формування границь самою природою, бо штучні, встановлені людиною, майже ніде не виявлялися довготривалими. Ні ріки, ні гори чи пагорби, ні вододіли такої природної межі на зазначеній території не творили.

²⁰Ипатьевская летопись. Стб. 755.

²¹Там же. Стб. 756.

²²Там же. Стб. 911.

²³Там же. Стб. 855.

²⁴Там же. Стб. 798.

²⁵Там же. Стб. 812, 828, 835.

²⁶Там же. Стб. 822.

²⁷Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. С. 38.

²⁸Hładyłowicz K. Zmiany krajobrazu w ziemi

lwowskiej od połowy XV do początku XX w. *Studia z historii społecznej i gospodarczej poświęcone prof. dr. Franciszkowi Bujakowi*. Lwów, 1931. S. 101–134.

²⁹Кордуба М. Західне пограниччє Галицької держави між Карпатами і долішнім Сяном *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. 138–140: Праці історично-філософiчної секції. Львів, 1925. С. 77–87.

Отже, це був праліс, який від Карпат широкою смугою простягався по обох берегах Вислока і далі на північ по Віслу та нижній Сян. Аналогічний здогад ще перед ним запропонував Кароль Потканьскі³⁰.

Дійсно, у межиріччі долишнього Сяну та Вісли знаходилися непрохідні багнисто-піскові ліси Ранижівський (разом зі "silvia Djbłowa"³¹) і Судомирський. Пралісом було також величезне Ряшівське опілля, яке простягалося від Чудця та судомирської границі аж по Лежайськ. У Південній Судомирщині знаходився Дембіцький деканат, який ще в першій половині XIV ст. називався навіть "Лісовим деканатом" ("decanatus de silvis sen de Dambitia"³²). Тут довкола оселі Кониць наприкінці XIII ст. розташовувався праліс, що від Вислока коло Чудця сягав аж по Віслу коло Клеця³³. Серед лісів над річкою Білою у 1368 р. Казимир III заснував місто Тичин³⁴. Над р. Бережницею коло Ропчиць згадується у грамоті 1362 р. ліс, який від Вітковиць сягав аж по Лопухів³⁵. Річкою Бережницею вниз ішли далі ліси попри село Острів по Вислоку і вздовж Вислоки по Тушиму напроти Пшецлава³⁶. Оттон Пілецкі заснував у 1361 р. село Ганзілівку на південь від Ланьцута "in silvis et mericis opacis"³⁷. У лісах понад річкою Стобницею, правою притокою Вислока, за Казимира III постали оселі Близне і Березів³⁸. Село Ясенка виникло в лісі, що звався Ясюлта³⁹. Від місця, де постало село Дешно, аж по Яслиська по обох берегах горішньої течії Морави, лівої притоки Вислока, простягався в XIV ст. ліс "Poloni" (мабуть Полонини)⁴⁰. У гірських пасмах Карпат густі праліси в XV ст. звалися Бещадами і Полонинами⁴¹. Вони, хоч і немало "потереблені" (літописання неодноразово фіксує такий процес як поширений і звичний уже для своїх часів), збереглися досі⁴².

Поряд з лісами, літопис пропонує також окремі згадки про озера. Як і ліси, їх так само відзначено винятково принагідно при описі певних подій військової історії й загалом таких відомостей теж небагато. Хоча конкретних назв самих озер нерідко не подано, з описаних подій та зіставлення викладеної при цьому принагідної інформації із перенесенням її на сучасні реалії вдається цілком певно визначити, про які саме озера йдеться.

За лаконічним свідченням літописця, 1242 р. "Татарове воеваша до Володавь. и по взерамъ много зла створше"⁴³. Зазначене повідомлення, неввірно сприйняте і витлумачене, не так давно стало основою прикметного історично-географічного "курйозу" з показовими широкими наслідками, до якого привернув увагу і який з'ясував Володимир Александрович.

Польський історик Даріуш Домбровскі, всупереч загальновідомим не тільки історичним, а й водночас – географічним реаліям, помилково прийняв, нібито вказані в літопису й не конкретизовані "озера" мали знаходитися на лівому березі Західного Бугу – на території нинішньої Польщі й на цій підставі зробив висновок про напад татар зазначеного року на терени Холмщини

³⁰ Potkański K. Przywilej z r. 1086 *Kwartalnik historyczny*. Т. 17. Лwów, 1903. S. 24.

³¹ Kodex dyplomatyczny Malopolski. Т. 3. Kraków, 1887. Nr 794.

³² Цит. за: Кордуба М. Західне пограниччє... С. 78.

³³ Там само.

³⁴ Kodex dyplomatyczny Malopolski. Т. 1. Kraków, 1876. Nr 294.

³⁵ Ibidem. Nr 266.

³⁶ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczy-

pospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Alexandra hr. Stadnickiego. Т. 7. Лwów, 1878. S. 6.

³⁷ Ibidem. Т. 3. Лwów, 1873. S. 34.

³⁸ Ibidem. S. 9; Ibidem. Т. 7. S. 7.

³⁹ Ibidem. Т. 8. Лwów, 1880. S. 4.

⁴⁰ Ibidem. S. 73.

⁴¹ Ibidem. Т. 11. Лwów, 1886. S. 25.

⁴² Кордуба М. Західне пограниччє... С. 79.

⁴³ Ипатъевская летопись. Стб. 794.

на території нинішньої Польщі й сам Холм⁴⁴. Розвиваючи це своє міркування далі, автор ствердив також: “Wówczas, jak sądzę, doszło do skutecznej obrony Chełma, wstawionej przez latopisca Romanowiczów”⁴⁵, при цьому знану принагідну лаконічну літописну нотатку про холмський “гра⁴ ингии . егоже Татарове не возмогоса прияти . егда Батый всю землю Рускоюю пойма”⁴⁶, що стосується подій зими 1240–1241 рр., перенісши... на ситуацію шойно 1242 р. Щобільше, як виявляється, відштовхуючись від цієї, немов, “дрібної” помилки, всупереч літописно ствердженням загальновідомим фактам, автор твердо переконаний, нібито до підпорядкування Данила Романовича наїзникам взагалі мало дійти не при нападі Батия, а шойно... зазначеного року⁴⁷...

Однак описане перекроювання загальновідомої історичної події цим не обмежалося: до нього долучено ще й не менш показовий географічний акцент. Як випадає визнати, на лівому березі Бугу на території нинішньої Польщі ніякого скупчення озер, насправді, немає (Pojezierze Łęsycko-Włodawskie у складі чотирьох озер займає площу менше 250 га), а в наведеній ситуації насправді маються на увазі озера, що тепер називаються Світязьке, Пулемецьке, Луки і лежать на схід від м. Володава*, але на правому березі Бугу, на території нинішнього Шацького р-ну Волинської обл.

Із зазначеного приводу В. Александрович на захист не тільки суто географічних, а й безперечних історичних реалій слушно зауважив: “Найвиразніше вимагає уточнення й подана в коментарі (Д. Домбровського – Ю. Г.) географія самого набігу, якнайочевидніше пов’язана з його ширшим історичним контекстом. Оскільки Забужжя знаходиться на західній стороні Бугу, а татари “воваша до (підкреслено – В. А.) Володавы”, розташовані на західному, власне, березі ріки, вони діяли не біля самого міста, на західному березі, а тільки, як стверджено, до нього, випадає здогадуватися, – на східному березі й самого Бугу не мали тоді перейти. ... Насправді, як бачимо, немає найменших підстав для твердження, ніби тоді “...oddziały mongolskie wpadły na Zabuże” (s. 241). Зрештою, таке тлумачення цілком очевидно конфронтує... і з... авторським висновком на користь перенесення резиденції до Холма, розташованого на “...najwyraźniej niezniszczonym Zabużu”... Продовження про монголів, які напали, спустошачи терен “...aż po Włodawę i znajdujące się w jej okolicach po obu stronach Bugu (виділено – В. А.) jeziora” (s. 241) не враховує й відзначеної відсутності на території західніше Бугу значніших озер. Сам літопис, окреслюючи географію завданих збитків, у наведеному фрагменті виразно вказує: “...до Володавы. и по wszeramъ много зла створше”. Наведений лаконічний переказ випадає інтерпретувати не інакше, як нищення поселень у регіоні навколо Шацьких озер. Чому тоді, попри завдання знайти Данила Романовича, монгольська експедиція дійшла тільки до Володави, не переправившись, як випадає вважати на підставі доступних фактів, через Буг? Мабуть, їм стало відомо, що об’єкт їх головного інтересу покинув Холм, і тоді вони, аби не повертатися “із порожніми

⁴⁴ Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. T. 1). Kraków, 2012. S. 241.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ипатьевская летопись. Стб. 843. Про цей літописний “град” та хронологію початкового періоду розбудови міста див.:

Александрович В. Холмське будівництво короля Данила Романовича Княжа доба: історія і культура. Вип. 9. С. 39–45.

⁴⁷ Dąbrowski D. Daniel Romanowicz... S. 265. Пор.: Kronika... S. 287, przyр. 765.

* Володава – город у Волинській землі на лівому березі Західного Бугу, біля лівого берега устя річки Володави; тепер – центр гміни Люблінського воєводства у Польщі.

руками”, вдалися до “звичної рутини”. До речі, це ще один істотний аргумент проти прийнятого в аналізованому дослідженні віднесення єдиного засвідченого в ці роки монгольського нападу на саму столицю щойно до 1242 р.⁴⁸

Зазначений приклад на винятково яскравому матеріалі засвідчує як відсутність належної уваги до “скромного” за вимовою конкретного географічного елементу спроможна провадити до відвертої грубої фальсифікації реального перебігу загальновідомих історичних подій⁴⁹.

Прикордонним між Литвою і Руссю було озеро Зьято в Київській землі на південь від вигину середньої течії Шар’ї*, зафіксоване в літописному викладі при лаконічному описі одного з епізодів численних ятвязьких війн. Під час походу короля Данила Романовича на ятвягів 1252 р. “послаша ґ торожѣ Литва. на wzерѣ. Зьятѣ. и гнаша чересь болота до рѣкы . Шарѣ”⁵⁰.

Там, де воєнні дії велися поблизу озер, воюючі сторони неодмінно так само враховували останні як важливі об’єкти. Наприклад, коли навесні 1256 р. литва пустошила біля Луцька, “слоужащии же князи Данилови . и людѣ Василькови . Юрьи . Влаѣза дворьскыи инѣи ѣхаша на нѣ ѣхавшим же на нѣ . шнѣмъ же притекшимъ . соупротивъ ко строузѣ . сноузникомъ же сразившимса . не стерпѣша но на бѣгъ вбратишаса . шни же сѣкоуще ѿ и бодоуще вогнаша а . во wzеро . і . можъ . шдиного кона мнаще . ѿко конь вынесетъ ны и тако погразахоу . анѣмъ . потоплаеми ѿ Ба посланымъ . и награже wzеро троуповъ . и щитовъ . и шеломовъ . тозѣмъцѣ же великоу користь имахоу волочаще ѿ”⁵¹. Водночас зазначений епізод як рідкісний такий приклад не тільки засвідчує, а й оцінює один з поширених видів військового промислу, який полягав у збиранні покинутого на місці битв спорядження та пожиток від нього (показово при цьому відзначення винятково “тозѣмъцѣ” при опущенні безперечних інших можливих за таких обставин потенційних “зацікавлених”).

Аналогічна ситуація виникла також 1262 р. у ході сутички між литовськими військами та загонами князя Василька Романовича біля Небля-города*, де є озеро Небль: “Литва же баше стала при wzерѣ и видивше полкы израдиша ґ шдоша во три рады. за щиты по своемоу норовоу. Василко же израдивъ своѣ полкы . поиде противоу имъ . и сразишаса шбои . Литва же стерпѣше оустремишаса на бѣгъ . и не бы ґ лзѣ оутечи. шбишло бо башеть wzеро . школо и тако начаша сѣчи ѣ . а друзии во wzерѣ истопоша . и тако избиша ѿ всѣ . и шста ѿ нихъ ни шдинъ”⁵².

⁴⁸ Александрович В. “Щастя” короля Данила Романовича [рец. на кн.:] Dąbrowski D. Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna (Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. – Т. 1). – Кракów: Avalon, 2012. – 538 s. *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 9. С. 335.

⁴⁹ Втім, у цьому конкретному випадку варто мати на увазі ще й особливості застосованого у польського автора методу, оскільки, як показав В. Александрович, розглянутий вимовний “курйоз із озерами” виявляється далеко не самотнім. Інший аналогічний, не менш показовий, – твердження про, нібито, цілковиту дезорганізацію Галицько-Волинської держави після монгольського нашес-

тя початку 1241 р. на підставі тільки того самотнього факту, що... “держатель” Дорогичина мав не впустити князя з оточенням до міста, див.: Александрович В. “Щастя”... С. 331–333.

* Тепер – озеро Вигоновське (або Свентицьке) в Іванічівському р-ні Брестської обл. Білорусі.

⁵⁰ Ипатьевская летопись. Стб. 818–819.

⁵¹ Там же. Стб. 839–840.

* Небль у Волинській землі, центр волості на правому березі Прип’яті біля озера Небль, тепер – село Нобель (збереглося городище) Заріччянського р-ну Рівненської обл.

⁵² Ипатьевская летопись. Стб. 856.

Внаслідок закономірного зосередження уваги замовників та укладачів літописів на комплексі явищ насамперед політичній історії, інші аспекти широкого історичного процесу на сторінках літописного викладу відображені, переважно, набагато скромніше й, здебільшого, принагідно, нерідко навіть достатньо випадково. Це, однак, не означає цілковитої відсутності таких відомостей, які при укладенні літописів незмінно перебували на дальшому плані, чи, щобільше, – маловартісності самих зафіксованих у них переказів. Систематичне вивчення як літописної традиції епохи, так і історичної ситуації загалом, потребує належного зіставлення, опрацювання та осмислення й таких свідчень як однієї з неодмінних передумов подальшого всебічного розкриття та засвоєння якнайширшої повноти конкретної інформації, здатної сприяти якнайповнішому осмисленню комплексу процесів і явищ давно минулої епохи.

Львівський національний університет імені Івана Франка